

SEDEMDESET LET MESTNEGA ARHIVA LJUBLJANSKEGA

SERGIJ VILFAN

Mestni arhiv Ljubljane deluje organizirano in nepretrgoma od Aškerčevega nastopa leta 1898 dalje in ima tako kot mestna ustanova s področja kulture in znanosti najstarejše tradicije, kakor sploh šteje med najstarejše zavode za družbene službe v Sloveniji. Ob šestdeseti obletnici svojega delovanja je ljubljanski Mestni arhiv objavil obsežno publikacijo (60 let Mestnega arhiva ljubljanskega, Ljubljana 1959). V njej je opisana zgodovina starejših delov arhiva, ki so preraščali v zgodovinski arhiv še v sklopu mestne uprave, nato je prikazan razvoj zgodovinskega arhiva od Aškerčevega nastopa l. 1898 dalje, glavni del publikacije pa je »splošni pregled fondov in zbirk Mestnega arhiva po stanju 31. januarja 1959.« Gre za prvi obsežnejši zgodovinski prikaz arhivskega zavoda, obenem pa tudi njegovega celotnega gradiva v slovenski arhivistični literaturi. Kmalu nato je sledil še podroben pregled, ki ga je za svoje fonde objavil republiški arhiv (Splošni pregled fondov Državnega arhiva LRS, Ljubljana 1960). Ker sta bila s tem sestavljena in objavljena splošna popisa za dva največja arhiva Slovenije, se je ponujala misel, da bi se popis v Sloveniji sistematično dokončal in da bi zajel vse arhive Slovenije. Tako je nastal še Vodnik po arhivih Slovenije, Ljubljana 1965, ki daje za Slovenijo pregled po stanju 1. januarja 1963. Za ljubljanski Mestni arhiv se podatki iz prejšnje publikacije tu niso ponovili, pač pa so bili zanj v Vodniku objavljeni dodatki za čas od 31. januarja 1959 do 1. januarja 1963. Podatki o zavodu so v kratkem dopolnjeni na straneh 96—102, pregled fondov pa na straneh 103—114.

Ker je s tem desetletna doba od 1958 dalje že deloma vsebovana v Vodniku, ob sedemdesetletnici arhiva ne bo izšla posebna publikacija. Ponovni izčrpniji pregled zavodovega delovanja kaže odložiti na drugo priložnost tudi zato, ker je prav zdaj na stopnji razvoja, ko se iščejo, uvajajo in deloma tudi že ustaljujejo nove organizacijske oblike, nove delovne naloge in nove delovne možnosti. Za zdaj naj bo tak pregled nadomeščen s kratkim informativnim očrtom.

V letu 1959 je zavod še deloval po načelih proračunskega poslovanja in je bil po teh načelih financiran. Družbeno upravljanje se je tedaj še omejevalo na upravni odbor, v katerem so imeli večino člani, imenovani po ustanovitelju. V l. 1961 so ustanoviteljske pravice

brez posebnega akta prešle od Okrajnega ljudskega odbora na Mestni svet Ljubljane, ki je 13. novembra 1963 sprejel odločbo o »ustanovitvi« zavoda »Mestni arhiv, zgodovinski arhiv mesta Ljubljane«, kar pa je bila dejansko samo odločba o potrditvi novega zavodovega položaja. Od novembra 1963 do začetka leta 1965 je deloval kot organ družbenega upravljanja svet Mestnega arhiva, sestavljen po podobnih načelih kot prej upravni odbor. Od marca 1964 dalje je začela kot poseben organ delovati delovna skupnost, ki je 11. februarja 1965 sprejela prvi zavodov statut. Ta je uvedel v skladu s spremenjeno odločbo o ustanovitvi (25. decembra 1964) kot najvišji organ v zavodu delovno skupnost (v funkciji zavodovega sveta), ki o nekaterih zadevah odloča skupno s štirimi predstavniki družbene skupnosti.

Nejasni položaj zavoda ob prehodu ustanoviteljskih pravic na Mestni svet in začetne težave pri financiranju samega Mestnega sveta so po letu 1962 privedle tudi Mestni arhiv v gmotne težave, ker se mu letna sredstva niso odmerjala ne po delovnem programu, ne po dejanskem številu delavcev in materialnih stroških. Zato je sledil — že pred gospodarsko reformo — nagel padec števila zaposlenih in se je moral reducirati delovni program. Da bi se nazadovanje ustavilo, je bilo treba iskati predvsem taka dela, ki bi zavodu prinašala lastne dohodke, torej doseči delno neodvisnost zavoda od sredstev, ki jih je dajal na voljo ustanovitelj. Ovira za tak razvoj v samostojnejši položaj je bilo predvsem dejstvo, da za arhivske storitve vsaj spočetka ni bilo naročnikov niti ni bilo pravih zakonitih podlag za primerno reorganizacijo arhivske službe. V interesu same službe pa tudi ni kazalo preusmeriti zavod v katero koli drugotno dejavnost, pri tem zanemariti njegove temeljne naloge in odtegniti delavce od tiste zaposlitve, za katero so bili z dolgoletnim delom kvalificirani. Toda na drugi strani so zavodu dajale možnosti za nadaljnji razvoj predvsem tri okoliščine: (1) večja samostojnost, ki sta mu jo zagotavljala samoupravljanje in opuščanje proračunskega sistema; (2) sposobnost zavoda, da del svojih delavcev zaposli predvsem pri izvajanju znanstvenih nalog in (3) zakon o arhivskem gradivu in o arhivih iz leta 1966, ki je zavodovemu delu dal trdnejšo pravno podlago. Pozitivno je treba tudi oceniti dejstvo, da se tako imenovane dotacije

razčlenjujejo po vrednosti posameznih delovnih nalog, kar olajšuje notranjo organizacijo in povečuje intenzivnost dela, čeprav je na drugi strani to vrednost težko vnaprej izračunati.

Nakazane razvojne silnice so privedle do tega, da se je arhivsko delo na ljubljanskih fondih zmanjšalo v sorazmerju z zmanjševanjem sredstev, ki jih je dajal ustanovitelj, in da so se nekatera dela sploh ustavila (npr. fototeka Ljubljane), da pa so se hkrati razširila druga in nato odprla nova delovna področja.

Podobno je bilo tudi z arhivskimi prostori. V letu 1959/60 je arhiv z adaptacijo pridobil v severni stavbi magistrata tri nadstropja novih skladišč, ki so bila vsaj tedaj verjetno najbolj sodobna v Jugoslaviji. Razen teh in drugih skladišč v severni stavbi magistrata pa je imel arhiv skladišča še v večjem delu južne stavbe, ki jo je bilo treba izprazniti, da bi se tam uredili prostori za restavracijo in za potrebe Mestnega sveta. Toda prvotni načrt, da bi se zato arhiv razširil v severne sosedne stavbe, je bil predrag in tako je bilo treba urediti nadaljnja skladišča v sami severni stavbi magistrata. V letih 1961/62 je bilo ognjavarno urejeno podstrešno skladišče nad pisarnami, leta 1963 racionalneje preurejeno še eno staro skladišče in je nato arhiv izpraznil (deloma ob sprotnem škartiranju) ves južni del magistrata ter nekaj prostorov v srednjem delu, potem ko je bil že leta 1962 izgubil tudi razstavno dvorano. Tako je prišel arhiv leta 1963 tudi v stisko s prostori.

Delo na ljubljanskem gradivu se je zato usmerjalo predvsem na fonde, v katerih je bilo mogoče s škartiranjem pridobiti prostora, in na fonde, ki se pogostoma uporabljajo predvsem pri izdajanju potrdil o delovni dobi, kvalifikacijah itd. Močno pa se je omejilo (razen pri glavni mestni registraturi) nadrobno delo na fondih, zvezano s sestavo inventarjev.

Dokler je nekako do leta 1963 arhiv še imel možnosti za prevzemanje, je prevzemal precej srednje velikih fondov. Pozneje se je prevzemanje moralo omejiti na najnujnejše primere in na manjše fonde, kolikor sta pač omogočala škartiranje in racionalnejša namestitvev. V dveh primerih je arhiv prevzel gradivo z njegovim dotedanjim skladiščem vred, kar pa je bila le zasilna rešitev. V desetletju 1958 do 1968 je bil s prevzemi kompletiran fond MLO Ljubljana (1945—1955). Precej številni in obsežni so bili tudi prevzemi gradiva šol (24 fondov, od tega deset srednjih šol). Kolikor za

ljubljsko gradivo ni bilo dovolj denarja, je arhiv v letih 1967—1968 opravljajal dela tudi za SO Kranj, Kamnik, Trzič, Radovljica, Jesenice, Grosuplje in Trebnje.

Uporabljanje arhivskega gradiva Mestnega arhiva za znanstvene in za praktične namene kaže v splošnem tendenco naraščanja. Drugi stik z javnostjo — arhivske razstave — je arhiv opustil, ko je, kot omenjeno, izgubil razstavno dvorano. Zadnja razstava Mestnega arhiva je bila leta 1959. Zmanjšane možnosti za arhivsko strokovno delo v ožjem pomenu besede je na drugi strani odtehtalo znanstveno delo zavoda, ki je v tem desetletju po izidu že omenjene publikacije ob svoji 60-letnici objavil prvi pregled zgodovine Ljubljane skozi vse dobe (Ljubljana, podobe iz njene zgodovine, Ljubljana 1962), ki je nato izšel še v trojezični slovensko-italijansko-nemški izdaji (Ljubljana 1965). Obe publikaciji sta nastali po obsežnem redakcijskem delu. Boga-te dokumentacijske podatke o Ljubljani vsebuje Gradivo o razvoju Ljubljane v prvem desetletju po osvoboditvi (1945—1955), razmnoženo na multilith leta 1965. Sistematično se je nadaljevalo objavljjanje zbirke Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku; v letih 1959—1966 so izšli — skoraj v celoti v redakciji B. Otorepca — zvezki IV do XI, XII. zvezek (ljubljski urbarji) pa je tik pred izidom. S tem bo vrsta zaenkrat prenehala, dokler se ne nabere zopet gradiva za en zvezek; namesto nje bo arhiv začel objavljati stare ljubljanske kronike.

V letu 1964 je zavod na natečaju za ureditev ljubljanskega gradu prejel prvo nagrado. Že več let Mestni arhiv sistematično raziskuje urbanistične načrte Ljubljane, o čemer sproti izhajajo razprave V. Valenčiča v Kroniki. Pri nekaterih delnih pripravah za obdelavo slovenske agrarne zgodovine je zavod sodeloval s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti. Samostojno pa že več let — ob sofinanciranju sklada Borisa Kidriča — raziskuje razvoj meščanskih kapitalov v osrednji Sloveniji v dobi zgodnjega kapitalizma ter pri tem ugotavlja predvsem količinske podatke. Pravkar se končujejo tudi dela za historiat ljubljanskega grba in zastave, ki naj pripomorejo h končni določitvi njune sodobne oblike. Prav tako se je zavod vključil v delovni program za raziskavo etnične strukture slovenskih mest v preteklosti. V precejšnji meri je arhiv udeležen pri upravljanju in urejanju »Kronike«. Tako obsežen — zgoraj samo deloma nakazan — znanstveni program zavoda je bil mogoč zato, ker se je

posrečilo za večino navedenih del pridobiti sofinancerje. Žal se to doslej ni posrečilo za znanstveno delo, ki bi moralo priti zopet v ospredje: za nadaljevanje obsežnejše Zgodovine Ljubljane. Predvsem bi bilo treba objaviti doslej zbrane pripravljalne monografije.

Funkcija arhiva v znanstveni dejavnosti se posredno kaže tudi v znanstvenih delih, ki jih kot posamezniki objavljajo njegovi sodelavci (izmed obsežnejših del: S. Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961; isti, Rechtsgeschichte der Slowenen, Graz 1968) in v njihovih predavanjih doma (npr. B. Otorepec na Filozofski fakulteti v Ljubljani) in v inozemstvu (S. Vilfan kot gost po eno predavanje na arhivski šoli v Marburgu/Lahn in v pravnozgodovinskem kurzu graške pravne fakultete).

Posebej se nekateri zavodovi delavci ukvarjajo z arhivistiko kot znanstveno panogo. Tudi izmed del te vrste so nekatera izšla v inozemstvu (angleški prevod Vilfanove Razprave o pisarniškem poslovanju in o arhivih v The Indian Archives 1959/60; francoski razpravi S. Vilfan-B. Otorepec o notarskih arhivih v Jugoslaviji in o mestnih arhivih v Sloveniji, obe v mednarodni reviji Archivum 1962/1963). K temu je omeniti še aktivno sodelovanje zavodovih delavcev v pripravah gradiva za kongrese in na samih kongresih doma in v inozemstvu (zlasti arhivska kongresa v Bruslju 1964, Washingtonu 1966 in Madridu 1968, pa tudi kongres gospodarskih zgodovinarjev v Münchenu in mednarodni kongres zgodovinarjev na Dunaju, oba 1965), za kar so bila sredstva v večjem delu dana na voljo tudi od drugih institucij oz. od prirediteljev.

Posebej so zavodovi delavci skrbeli za napredek arhivskih kadrov (npr. s sodelovanjem v priročniku, organiziranjem tečajev ali s predavanji na tečajih) in arhivske službe sploh. Tako je zavod sodeloval že pri pripravah nekaterih zveznih predpisov, posebno intenzivno pa pri osnutkih predpisov in pri organiziranju omrežja za Slovenijo. Pomembno je bilo pri tem tudi spoznanje, da bo mogoč Mestni arhiv prebroditi lastne težave le, če bo imel dovolj trdna tla v primerni strukturi omrežja v Sloveniji in če bo uskladal svoje načrte z drugimi arhivskimi zavodi v Skupnosti arhivov Slovenije, ki je bila ustanovljena leta 1966. Zastopal je v soglasju z drugimi slovenskimi arhivskimi zavodi stališče, naj bi se arhivska služba Slovenije ne drobila na veliko število majhnih, strokovno in tehnično nerazvitih zavodov, temveč naj

bi se rajši z združenimi močmi okrepili že obstoječi arhivski zavodi. To stališče je v praksi večidel prodrlo in tako prevzema Mestni arhiv z letnimi pogodbami tudi nekatere naloge za posamezne neljubljanske skupščine občin. Najbolj primerno je urejeno pogodbeno razmerje do skupščine občine Škofja Loka, ker je za njeno območje pri Mestnem arhivu nameščen poseben delavec, ki ima v zavodu potrebne strokovne povezave.

Po novi arhivski zakonodaji je bolj kot doslej urejeno razmerje med arhivskimi zavodi in pisarnami, v katerih gradivo nastaja. Predvsem je treba za uspešno izvajanje zakona sistematično organizirati delo z gradivom gospodarskih organizacij. Ker se s tem po raznih potih arhivska služba intenzivno povezuje z operativo, se je med drugim tudi nujno postavljala naloga, poskrbeti za kratko informacijo o namenu arhivske službe, o njenem pomenu in o njeni povezavi s pisarnami. Zato je Mestni arhiv sodeloval pri pripravi publikacije Arhivi, od pisarne do zakladnice zgodovine, Ljubljana 1967, ki jo je izdalo Arhivsko društvo Slovenije.

Že stara izkušnja arhivov pa uči, da je nadzorovanje gradiva po pisarnah sicer potrebno, da pa je uspešno le tedaj, če more arhivski zavod ogroženo gradivo prevzeti. Ker so prostori Mestnega arhiva na ljubljanskem magistratu s svojo kapaciteto 3.000 tm stalno zasedeni in ker za razširitev prostorov v Ljubljani v bližnji prihodnosti ni upanja, je Mestni arhiv v začetku leta 1968 prevzel od skupščine občine Trebnje v upravljanje grad Malo Loko, ki je suh in ima primerno prometno lego. Del prostorov se je že poleti začasno preuredil za skladišča. Ko bo grad primerno adaptiran (utrditev stropov in izdelava nekaterih prostorov), bo sprejel približno toliko gradiva, kot arhivski prostori na magistratu. Prostori v Mali Loki bodo predvsem namenjeni za gospodarski arhiv (podjetja), za arhiv nekaterih dolenjskih občin in kot prehodno skladišče za tisto gradivo ljubljanskih upravnih organov, ki še ni dovolj staro, da bi se iz njega izločili nepotrebni deli in ki bi zato zavzelo preveč prostora v ljubljanskih skladiščih. Mestni arhiv si bo tudi prizadeval, da bi iz gradu, stavbe iz začetka 17. stoletja, napravil zanimiv turistični objekt.

Po napredku v letih 1959 do 1962 in po težavnem, včasih kritičnem položaju v prvih naslednjih letih, si je tako Mestni arhiv poizkušal poiskati nekatere nove možnosti za delo. Nekatere izmed njih — npr. investiranje v grad Malo Loko in sklepanje razmero-

ma kratkoročnih pogodb z neposrednimi interesi — so morda nekoliko tvegane ali pa ne zagotavljajo ustaljenega delovnega programa, kar zopet ne zagotavlja trdne materialne podlage. Tudi bi moral arhiv za izvajanje novih nalog namestiti in priučiti nove delavce, predvsem s srednješolsko izobrazbo,

nima pa zagotovila, da bo zanje tudi v bodoče po letnih naročilih dovolj sredstev. Vsaj zaenkrat pa je nova smer razvoja vsekakor dala tudi precej pozitivnih rezultatov in upajmo, da bodo rezultati takšni tudi potem, ko jo bo treba oceniti po nekaj letih, ko bo Mestni arhiv obhajal petinsedemdesetletnico.

